

KRASZTEV PÉTER

Fenntartható fejlődés

A SZABADNAPOS ANTROPOLÓGUS FELJEGYZÉSEIBŐL

Itt állok meglőve.

Két méterre tőlem egy fehér ballonkabátos óriás, nyomul előre a főtéri lovas szobor talapzata felé, szónoklatra készül, a tömeg alig engedi, az erőszakosabbja még kezét is ráz vele, a többség beéri egy futó érintéssel. Hívős van, novemberi szél, de vakít a nap, időnként meglegyinti a képemet egy kék alapon fehér címeres zászló, ronda érzés a műselyem tapintása ebben az időben. Elöl, a szobor tövében színesbőrű anyuka gyerekeivel egy ismert kubai forradalmi dalt kántál megdöbbenő hangerővel, vezényel a tömegnek, szórványosan már kontráznak rá, szerbül, nyilván.

Az ősz golyhót kísérő tömeg odébsodor néhány lépéssel, a mellettem álló tüntető lehetetlen pozitúrát vesz fel, megdönti a zászlaját, lehajol, majd visszatekeredik és a kezembe adja a napszemüvegemet. Észre se vettem, hogy leesett, nyugodtan begyűjthette volna. Nem tudom, mennyire látszik rajtam, hogy külföldi vagyok, bár engem otthon (értsd: Pesten, Moszkvában, Szófiában, Tiranában, Prágában, Ankarában stb.) is annak szoktak nézni. Ez a – papírforma szerint – megátalkodott fasiszta, aki az első arra járó albánba, amibe, németbe (stb.) gondolkodás nélkül beleállítaná a zászlórudat, megkínlódik egy idegen szemüvegéért, és a köszönetet meg se várva megy komcsi mozgalmi dalokat gajdolni.

Szóval, itt állok a főtéren (melyik fővárosnak van manapság *egy* főtere: Deák tér? Kossuth tér, Hősök tere?) és figyelem a legújabb modernkor hajnalát, nézem, hogy csúszik egybe a tizenkilencedik század két nagy modernizációs stratégiája, a nacionalista és a szocialista, hogyan köt szövetséget a globalizációnak nevezett újabb modernizációs kísérlet vagy kísértés ellen. Ha van dinamikája a modernitásnak, márpedig alighanem van neki, akkor ez ebben a városban nagyon tisztán érzékelhető. Belgrádban – mintha csak direkt hagyták volna így – látványosan elkülönül egymástól minden egyes modernizációs hullám nyoma: néhány épület az oszmán korból, melyet főként vendéglőként üzemeltetnek; egy pár utca a kapitalizmus hajnalából (a Szkadarlija például, a retró álsörgyárral); a szecesszió tobzódása a Moszkva szálló homlokzatán; rögtön alatta indul a húszas évek nemtörődöm kiskereskedői eklektikája a meredek Balkanszván, ahol szemlátómást mindenki úgy improvizált építkezés közben, ahogy éppen kedve vagy igénye

tartotta. A nemzeti színház mögött a bécsi stílusú polgári jómód köszön vissza az épületekről, három keresztutcával lejjebb már tökéletes szocreál, mely jóval odébb, Novi Beogradban teljesedik ki a Sava Centarral, ahova a diktatúra a – tőle telhető – leglátványosabb módon akarta közös tető alá hozni a politikát és kultúrát, jelezve, hogy a kánon – a látszatfüggetlenség ellenére –, mind a kettőnek egy és ugyanaz. És persze ugyanez a város őrzi gondosan a legújabb modernizáció/globalizáció nyitányának, Belgrád bombázásának a nyomait, a romokat benőtte a gaz, de senki nem nyúl hozzájuk, maradjon emlék ebből a korból is.

Itt minden irányzat, stílus csupán átvétel, nyoma sincs a hozzá vezető útnak, a kánon nem egyének, művészek, politikusok (akármik) és a „felhasználók” – olvasók, nézők, lakók, állampolgárok (akármik) – beszélgetéseiből, egyeztetéséből, kölcsönhatásából született meg, hanem egyszer csak felbukkant, nyilván a maga legradikálisabb formájában, hiszen csak a kifejlettet és tökéleteset, a „bizonyítottat” érdemes átvenni, legyen az építészeti vagy irodalmi stílus, társadalmi-politikai megváltási stratégia, orvosi gyógy mód (akármi).

Ez volt az én fejlődésem, ahogy Bruszt Laci barátom szereti kifejezni magát. Már mint az, hogy szövegfigyelő irodalmárból néhány év alatt átvedlettem ember- és környezetfigyelővé, mondjuk, szociálintropológussá. Továbbra is történeteket, mondatokat, stílusokat, gesztusokat interpretálok, csak kiléptettem a kalandokat a papírból, hogy azután megint papírra vagy képernyőre szervezzem azokat, film lesz belőlük vagy tanulmány, végső soron mindegy, munka és báméskodás nem válik külön, az interpretációban minden egybeolvad. Már mint jó esetben egybeolvad.

Ebben a műfajban soha nincs szabadnap, ez benne a szép, hülyeséget írtam az alcímbe, de már mindegy.

Expert – Anthony Giddens szerint a modern kor bizalmi mechanizmusainak legitimálója –, az vagyok most itt Szerbiában, a létező legidétlenebb pozícióban, a magam szabta elméleti megközelítés szerint legalábbis biztos abban. Mert eddig csak bambultam, olvastam, interpretáltam, most meg egyszeriben a legújabb modernizáció, az „egyetemes intézményi rend” ágense lettem ebben az országban. Az itteni munkatársaim költségvetésekkel és tételekkel rohangásznak hozzám, egy „*expertnek*” tudnia kell, melyik rubrikába kell beírni az irodai légkondira szánt összeget, bennem a bizalmuk, én meg csak bámulok, ahogy szoktam, utálok a légkondit, mondom, nem hisznek a fülüknek, hogy ez egy szakvélemény. Hát nem is az.

Az EU színeiben éppen azt kell hirdetnem, amit Rousseau-ban és a többi francia felvilágosítóban már évek óta röhögök, nevezetesen, hogy az intézmények alakítják a populáció arculatát és gondolkodását. Most éppen az európai demokráciák intézményrendszerét vezetik be, vezetem be én is, nem rossz szívvel, jellem, mert jobb ötletem nekem sincs. És mint az építészetben (meg a többiben), ebből is rögtön a legfejlettebbet, a legcsiszoltabbat közvetítjük, teljesen úgy,

ahogy Rousseau elképzelte a lengyeleknek szánt alkotmánytervezetében: a tudományosan megalapozott intézményrendszer majd boldoggá teszi a népet. A felvilágosodás stratégiáit alkalmazom a téren összeverődő Šešelj-hívők boldoggá tételéhez, miközben ők éppen a két előző modernizálási hullám jelszavait hirdetik: nemzetet és szocializmust akarnak. Én meg győzzem meg őket arról, hogy ez most fejlettebb, ez a tudományosan igazolt út a boldogsághoz, az e világi üdvözüléshez, az ő öszvér-ideológiájuk már meghaladott, lecsengett (elaggott paradigma) Európában? Hogy ez az új szisztéma minden társadalmi és gazdasági problémára eleve tartalmazza a választ, hogy ebbe minden bele van kalkulálva, a jóléttől a toleranciáig, a fenntartható fejlődéstől a biodiverzitásig? Mondjam, hogy fiúk-lányok, ez most tényleg a végső, utána már itt a történelem vége, már Fukugyama (copyright Ficsku) is megmondta, hogy a liberális demokrácia után már semmi nem jön? Csak hogy az eddigiek is ezt mondták, még hozzá elég sűrű egymásutánban, már történelmi léptékben érte a sűrűséget. Itt annyira gyakran változtatták a társadalmi játékszabályokat (az „uralkodó diskurzust”, hogy elegáns is legyenek), hogy az újabbak bevezetése már meg se kottyán a rutinos populációnak, ha elég pénzt adnak vele, akkor úgy tesz, mintha minden oké lenne, közben marad minden a régiiben.

A város-bombázás pedig – teljesen függetlenül attól, mennyire értettem vele egyet és mennyire tiltakoztam ellene a maga idejében – nem volt a legjobb nyitány a radikális és globális modernség bevezetéséhez, legalábbis némileg megnehezíti az új intézmények „társadalmi interiorizációját”. Már tisztán emberileg értem, az antropológustól ugyanis megkövetelik, hogy a belső szempontok értelmezése után fogalmazzák meg a külső szemlélő interpretációját. Ez pedig elég nehéz ügy. Lehet azonosulni azzal a „külső” állásponttal, hogy a robbanások a diktatúra mélystruktúráit semmisítették meg, gátat vetettek a koszovói gyilkolásnak, rádöbbsentették a közvéleményt a háború abszurdítására. A *Vreme*ben folyó vita viszont éppen arról győz meg, hogy a belső szemléleten ez alig változtatott, sőt még a rezsimegykori ádáz ellenségei is inkább a „nemzet sérelmeiről” beszélnek manapság, mint a múlttal való szembenézés fontosságáról. Nem ítéletet mondok most sem, mint ahogy a bombázások alatt sem álltam a „hégáj” vagy a „galambok” közé, mert mindkét fél a saját ideológiai paneleit vetítette ki a konkrét eseményre, vagyis újfent elbliccelték a gondolkodást a „dologról magáról”, helyette újabb indokot találtak egymás hergelésére. A bombázás egy rettenetes labilis társadalmi szolidaritási-lojalitási rendszerbe csapott bele, városokban, ahol már alig azonosultak az emberek a diktatúra hatalmi intézményeivel, viszont próbáltak lojálisak lenni az országhoz, amit gondolatban el tudtak választani a rezsimtől, a külső beavatkozás végrehajtóival viszont csak a nagyon eltökélt nyugat-hívők éreztek szolidaritást. Technikailag tehát valószínűleg sikeres volt az akció, viszonylag vértelenül és humánusan zajlott (eltekintve a gyengített urániumtól, az igazi gáztól volt), de a társadalom szintjén éppen annak az

esélyeit fojtotta meg (csírájában ráadásul), aminek a jegyében lezajlott: összeomlott a nyugati demokrácia üdvözítő mindenhatóságának mítosza. Már mint a hétköznapi választópolgár gondolkodásának szintjén, amúgy valószínűleg nem.

Körülöttem zajlik a tüntetés, ellenem tüntetnek részben, elődeim a modernizációban alapos munkát végeztek, kései híveik szövetségben, állandó mozgósításban állnak ellen mindannak, amit én itt képviselek. Elképzelem, amint lelköm a nagydarab ballonkabátos embert a pulpitusról, és a derék Smuel Eizenstadtot idézve elmondanám, hogy ők itten az előző modernizációk utóvédharcát folytatják a globalizáció ellen, s ez, szerinte/szerintem strukturálisan, azaz lényegében nem különbözik az előző modernizációs folyamatoktól, ha csak nem annyiban, hogy azokkal szemben lép föl, de érzem, ezzel nem lennék túl meggyőző. Tegyük fel, elhiszik, hogy *expert* vagyok, eltekintenének a légkondira vonatkozó kérdésektől, bizalmukat semmi sem ingatná meg abban, hogy nekem az a dolog, hogy megszervezzem a társadalmi önszerveződést, rávegyem a külföldi „donorokat”, hogy támogassák az oktatási rendszer és a jogrend átalakítását, áldozzanak a közművekre és közlekedésfejlesztésre (stb.). Eljön azonban a pillanat, amikor fel kellene vázolnom, hogy az EU higiéniai előírásainak értelmében be kell záratniuk az utcai *rostilj*okat, egységesíteni a *lozaszabványt*, betiltani a dohányzást a *kafaniban* (stb.), és ez a boldogságuk (üdvözlésük) szempontjából elkerülhetetlenül csomagban jár majd az összes többivel, de aggodalomra semmi ok, mert erre is kiírnak egy *tendert*, a nemzetközi konzorcium *expertje* kidolgozza majd a pontos menetrendet arra, hogyan váltható ki a *skembityi* eukonform hipózott frottírtürülközővel (stb.). Ezen a ponton kialudna a szemükben a lelkesedés lángja, újra hallani vélnék a bombázók zúgását, a vér és a rög hívó szavát, összekacsintának mondván, ilyen pitiánerek mi is tudunk lenni, majd lassacskán visszaspolyognának a fehér ballonkabátos ember közelébe, az alomlevegőbe, és jól megtaposnák a szemüvegemet, ha netán még egyszer leesne.

Én meg kezdeném előlről az egészet, kuncsoroghatok ösztöndíjakért, hogy megfigyelhessem és interpretálhassam őket. Ez is egy foglalkozás.

Hát így állok. Meglőve.